

مروری بر
تاریخ اصلاح دینی
در ایران معاصر

حسن یوسفی اشکوری

نشر اندیشه‌های نو

اسن، آلمان

فروردین ۱۴۰۲

مروری بر تاریخ اصلاح دینی در ایران معاصر

حسن یوسفی اشکوری

ناشر: نشر اندیشه‌های نو - اسن، آلمان

تاریخ انتشار: فروردین ۱۴۰۲ - نشر الکترونیکی

تعداد صفحات: ۵۳۸

شابک: ۹۷۸-۳-۹۴۸۸۹۴-۲۵-۲

موضوع:

۱. تاریخ اصلاح دینی، ۲. نقد دینی، ۳. ادوار اصلاحی در تاریخ اسلام،
۴. جریان‌شناسی اصلاح دینی در ایران معاصر، ۵. اصلاح‌گران دینی معاصر

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر نزد ناشر محفوظ است. این کتاب مطابق قوانین بین‌المللی به ثبت رسیده و تکثیر کامل یا بخشی از آن به هر گونه و شکل - فتوکپی، چاپ، تجدید چاپ و دیجیتال - بدون اجازه‌ی کتبی ناشر ممنوع است. نقل قول به منظور نقد و بررسی با ذکر مأخذ بلامانع است.

New Thought PRESS

Essen, Germany

www.nt-press.com

post@nt-press.com

ISBN: 978-3-948894-25-2

Published in Germany

فهرست مطالب

مقدمه ۱۹

بخش اول - مدخل

درآمد ۲۵
معرفی چند منبع برای ارجاع علاقه‌مندان ۲۶
تعریف اجمالی «اصلاح» در تاریخ و ادب اسلامی ۲۷
ادوار اصلاحی در تاریخ اسلام ۲۸
جریان‌شناسی اصلاح دینی در ایران معاصر ۲۹
اسلام سنتی ۲۹
اسلام سنت‌گرا ۲۹
اسلام بنیادگرا ۳۰
اسلام نوگرا ۳۰
پیوست ۳۲
شش تذکر ضروری ۳۲
تعاریف اجمالی سه اصطلاح ۳۳
ده عنوان برای تمایزگذاری بین سه جریان ۳۴

بخش دوم - سید جمال‌الدین اسدآبادی

درآمد ۳۹
فصل اول: معرفی چند منبع در شناخت سید ۴۰
فصل دوم: زندگی نامه و فهرست آثار ۴۳
فصل سوم: بررسی چند اتهام ۵۰
فصل چهارم: سید جمال‌الدین سلسله جنبان جنبش‌های اسلامی معاصر ۵۶
فصل پنجم: آموزه‌های سید جمال در دو بُعد فکری و سیاسی ۵۹
۱ و ۲- تنویر عقول و تطهیر نفوس ۶۰
۳- خرافه‌زدایی از ساحت دین ۶۱
۴- توجه به علم و فلسفه و فلسفه علم ۶۲
۵- نجات اسلام پیش از نجات مسلمین ۶۴
۶- تأکید روی اجتهاد ۶۵
۷- بازگشت به خود ۶۶
الف - اتحاد اسلام ۶۷
ب - استعمارستیزی ۶۹
ج - استبدادستیزی ۷۰

بخش سوم - شیخ هادی نجم‌آبادی

درآمد	۷۱
فصل اول: زندگی نامه	۷۱
فصل دوم: هویت اعتقادی شیخ هادی	۷۴
فصل سوم: معرفی کتاب تحریرالعقلاء	۷۷
فصل چهارم: اصول فکری و آموزشی شیخ هادی	۷۸
۱- توحید و شرک	۷۸
۲- عقل	۷۹
۳- ضرورت آگاه کردن مردم	۸۰
۴- دلیل خواهی و ترک تقلید	۸۰
۵- مبارزه با خرافات و غلو	۸۱
۶- اصلاح اخلاق عمومی	۸۲
۷- بازگشت به اصول ادیان توحیدی و تحقق وحدت ادیان	۸۳
۸- بازگشت به اسلام واقعی	۸۳
۹- نقد و نفی متولیان ادیان	۸۴
۱۰- کوشش برای آسایش و عدالت و رفاه خلق	۸۵
تکمله	۸۶

بخش چهارم - شریعت سنگلجی

درآمد	۸۹
فصل اول: زندگی نامه	۸۹
فصل دوم: آموزه‌های مهم شریعت	۹۱
فصل سوم: چگونگی و چرایی پیدایی خرافات در اسلام	۹۴
فصل چهارم: معرفی یک کتاب و چند نکته ضروری	۹۵
فصل پنجم: نقد شریعت سنگلجی به وسیله سنت‌گرایان قدیم و جدید	۹۸

بخش پنجم - اسدالله مامقانی

درآمد	۹۹
فصل اول: زندگی نامه	۹۹
فصل دوم: بررسی آثار و افکار	۱۰۱
الف. مسلک الامام فی سلامه الاسلام	۱۰۱
ب. دین و شئون و طرز حکومت در مذهب شیعه	۱۰۵
محورهای مهم کتاب دین و شئون	۱۰۶

بخش ششم - فرید تنکابنی

درآمد	۱۱۱
فصل نخست: زندگی نامه	۱۱۲
فصل دوم: گزیده مطالب کتاب اسلام و رجعت	۱۱۳
فصل سوم: بازتاب دغدغه‌های مصلحان در آن زمان	۱۱۴
الف. علم و عقل و دین	۱۱۵
ب. تحلیلی متناسب آن روزگار از عوامل انحطاط مسلمانان	۱۱۵
فصل چهارم: امتیازات کتاب	۱۱۶
فصل پنجم: موضوع رجعت	۱۱۶
واپسین سخن: تحلیل تاریخی	۱۱۸

بخش هفتم - حکمی زاده و پرسش از «اسرار هزار ساله»

درآمد	۱۱۹
فصل اول: زندگی نامه	۱۱۹
فصل دوم: فعالیت فرهنگی اصلاحی حکمی زاده و گزیده کتاب «اسرار هزار ساله»	۱۲۲

بخش هشتم - احمد کسروی و نقد دینی او

درآمد	۱۳۱
فصل نخست- زندگی نامه	۱۳۱
فصل دوم: آثار	۱۳۲
فصل سوم: سراندیشه ها	۱۳۳
۱- جدال عقل و علم با نصوص دینی	۱۳۴
۲- خرافه زدایی از ساحت اسلام	۱۳۴
۳- ایرانگرایی و اصلاحاتی برای ایران مدرن	۱۳۷
۴- بدبینی نسبت به برخی از دستاوردهای جدی غربی	۱۳۷
۵- نقد مداوم دستگاه روحانیت و علمای دینی	۱۳۷
۶- دفاع از مشروطه و نفی نظام دینی اولی الامر و خلافت مذهبی	۱۳۸
فصل چهارم: چهار نکته اساسی (نوعی نگاه انتقادی)	۱۳۸
تکمله	۱۴۲

بخش نهم - سید اسدالله خرقانی

درآمد	۱۴۳
فصل اول: زندگی نامه	۱۴۳
فصل دوم: آثار	۱۴۷

فصل سوم: افکار و آموزه‌ها	۱۴۸
الف. دغدغه انحطاط مسلمانان و بیان علل انحطاط	۱۴۸
ب. اندیشه‌های سیاسی	۱۵۱
ج. قرآن‌گرایی	۱۵۷
تکمله	۱۵۸

بخش دهم - شیخ محمد خالصی زاده

درآمد	۱۵۹
فصل اول: زندگی‌نامه	۱۵۹
فصل دوم: فهرست آثار	۱۶۱
فصل سوم: آموزه‌ها و اندیشه‌ها	۱۶۳
۱- خرافه‌زدایی از ساحت دین و البته بیشتر تشیع	۱۶۴
۲- تلاش برای آشتی سنت و تجدد و ایجاد پیوند بین آن دو	۱۶۴
۳- تلاش برای موجه‌سازی علمی اسلام و احکام دینی	۱۶۵
۴- تلاش برای تبلیغ اسلام سیاسی	۱۶۵
۵- باور به وجوب نماز جمعه	۱۶۶
۶- کوشش برای ایجاد وحدت اسلامی	۱۶۶
۷- تلاش برای نهادسازی‌های فرهنگی - سیاسی و مدنی	۱۶۷
منابع	۱۶۸

بخش یازدهم - سید علی اکبر برقعی

درآمد	۱۶۹
الف. زندگی‌نامه	۱۶۹
ب. فعالیت فرهنگی و آثار	۱۷۰
ج. فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی	۱۷۱
د. جمع‌بندی	۱۷۲

بخش دوازدهم - سید ابوالفضل برقعی

درآمد	۱۷۵
الف. آشنایی شخصی	۱۷۵
ب. زندگی‌نامه	۱۷۷
ب. افکار و آثار	۱۷۸
ج. نقش فکری و سیاسی	۱۸۰

بخش سیزدهم - یوسف شعار تبریزی

درآمد	۱۸۳
فصل اول: زندگی نامه	۱۸۳
فصل دوم: عقاید اصلاحی	۱۸۴
فصل سوم: آثار	۱۸۶
فصل چهارم: تحلیل و بیان دو نکته	۱۸۷

بخش چهاردهم - حیدرعلی قلمداران

درآمد	۱۸۹
فصل اول: زندگی نامه	۱۸۹
فصل دوم: بررسی افکار و آثار	۱۹۰
فصل سوم: تأثیر و تأثر قلمداران	۱۹۳
منابع	۱۹۴

بخش پانزدهم - سید محمدجواد غروی اصفهانی

درآمد	۱۹۵
فصل اول: زندگی نامه	۱۹۶
فصل دوم: آثار	۱۹۶
فصل سوم: نقش دینی و اجتماعی غروی	۱۹۷
فصل چهارم: اصول فکری و اصلاحی غروی	۲۰۱
۱- بازگشت به قرآن	۲۰۱
۲- خرافه‌زدایی از ساحت دین	۲۰۲
۳- احیای برخی سنت‌های از یاد رفته دینی	۲۰۲
۴- ایجاد سازگاری بین دین و عقل و علم	۲۰۲
منابع مورد استفاده	۲۰۴

بخش شانزدهم - سید مصطفی حسینی طباطبایی

درآمد	۲۰۵
فصل اول: زندگی نامه	۲۰۵
فصل دوم: آثار	۲۰۷
فصل سوم: تحلیلی از آموزه‌های اصلاحی طباطبایی	۲۰۹
محوریت قرآن و توحید	۲۱۰
نقد و پالایش حدیث	۲۱۰
خرافه‌زدایی و مبارزه با انواع غلو	۲۱۰

۲۱۱	تأکید ویژه روی وجوب عینی نماز جمعه
۲۱۲	معقول‌سازی سنت‌ها و گزاره‌های دینی
۲۱۳	فصل چهارم: نقاط قوت طباطبایی
۲۱۳	مهارت در لغت و زبان عربی
۲۱۴	دانش دینی و اطلاعات گسترده
۲۱۴	آشنایی نسبی با برخی از تحقیقات غربیان
۲۱۵	فعالیت‌های فکری و قلمی مستمر
۲۱۶	منابع

بخش هفدهم - شیخ نعمت‌الله صالحی نجف‌آبادی

۲۱۷	درآمد
۲۱۷	فصل اول: زندگی نامه
۲۱۹	فصل دوم: فهرست آثار
۲۲۰	فصل سوم: تحلیل کلی آثار و افکار صالحی نجف‌آبادی
۲۲۱	الف. تاریخ اسلام
۲۲۷	ب. علم الحدیث
۲۲۹	ج. اجتهادهای فقهی
۲۳۱	د. اجتهادهای تفسیری
۲۳۱	ه. کلام
۲۳۴	فصل چهارم: ویژگی‌های شخصی
۲۳۵	منابع

بخش هجدهم - شیخ محمد صادقی تهرانی

۲۳۷	درآمد
۲۳۸	فصل اول: زندگی نامه
۲۴۰	فصل دوم: فهرست آثار
۲۴۲	فصل سوم: محورهای مهم و کلی اصلاحی
۲۴۲	الف. تکیه بسیار بر اعتبار قرآن
۲۴۴	ب. فقه استدلالی
۲۴۶	ج. معقول‌سازی و عصری کردن احکام فقهی
۲۴۸	د. مجادله‌های اعتقادی و فکری با رقیبان
۲۵۰	فصل چهارم: برخی آرای فقهی - سیاسی صادقی تهرانی
۲۵۰	نخست. دیدگاه‌های فقهی
۲۵۱	دوم. دیدگاه‌های سیاسی

فصل پنجم: جمع‌بندی	۲۵۳
منابع	۲۵۴

بخش نوزدهم - زمینه‌های اجتماعی برآمدن جریان اصلاح دینی مدرن و دانشگاهی

درآمد	۲۵۵
مقدمه‌ای در روش	۲۵۷
الف. زمینه مشروطیت	۲۵۷
ب. سه واکنش منفی به اصلاحات رضاشاهی در فضای پس از شهرپور بیست	۲۵۸
واپسین نکته	۲۶۵

بخش بیستم - مهندس مهدی بازرگان

درآمد	۲۶۷
فصل اول: ادوار زندگی	۲۶۸
فصل دوم: آثار بازرگان با تفکیک موضوعی	۲۶۹
الف: آثار دینی - علمی (دین شناسی و قرآن پژوهی)	۲۷۰
ب: آثار دینی - اجتماعی و سیاسی	۲۷۲
فصل سوم: افکار و آموزه‌های اصلاحی بازرگان	۲۷۳
یکم. سازگاری علم و دین	۲۷۴
دوم. بازگشت به قرآن	۲۷۶
سوم. توحیدمحوری	۲۷۶
چهارم. دوری از خرافات مذهبی	۲۷۸
پنجم. اولویت در تحول درونی فردی و اجتماعی	۲۷۸
ششم. تأکید بر هویت ایرانی - اسلامی	۲۸۱
فصل چهارم: تأثیرات اجتماعی	۲۸۲
الف. فعالیت‌های فکری و علمی از طریق گفتار و نوشتار	۲۸۲
ب. نهادسازی‌ها	۲۸۳
فصل پنجم: نقدها	۲۸۷
فصل ششم: مهم‌ترین ویژگی‌های بازرگان	۲۹۰
تذکر یک نکته	۲۹۰

بخش بیست و یکم - سید محمود علایی طالقانی

درآمد	۲۹۱
فصل نخست: مروری کوتاه بر زندگی نامه طالقانی	۲۹۲
فصل دوم: تألیفات و آثار	۲۹۳

۲۹۴	فصل سوم: استادان و سرچشمه‌های فکری طالقانی
۲۹۶	فصل چهارم: اندیشه‌ها و محورهای مهم اجتماعی - دینی - سیاسی طالقانی
۲۹۷	۱- پیگیری شعار بازگشت به قرآن
۲۹۹	۲- توحیدمحوری و خرافه زدایی
۳۰۲	۳- اعتقاد به وجوب نماز جمعه
۳۰۲	۴- سازگاری دین و علم و عقل
۳۰۳	۵- تقدّم تحولات فرهنگی بر تغییرات اجتماعی
۳۰۴	۶- مقاومت در برابر استبداد و تحقق حاکمیت ملت وفق الگوی مشروطه
۳۰۵	۷- محوریت عدالت و آزادی و نفی هر نوع سلطه مذهبی و طبقاتی
۳۱۰	فصل پنجم: تأثیرات اجتماعی
۳۱۱	۱- سخنرانی
۳۱۲	۲- نویسندگی
۳۱۲	۳- مبارزات سیاسی پایدار علیه استبداد داخلی و استعمار خارجی
۳۱۵	۴- اثرگذاری عملی از طریق خلق نیکو
۳۱۷	فصل ششم: نقدها
۳۲۰	منابع

بخش بیست و دوم - خداپرستان سوسیالیست و نمایندگان

۳۲۱	درآمد
۳۲۲	فصل اول: مروری کوتاه بر تاریخچه نهضت خداپرستان سوسیالیست
۳۲۶	فصل دوم: مروری بر ریشه‌های تاریخی و تبارشناسی جریان چپ اسلامی
۳۲۸	فصل سوم: محورهای عام اصلاح‌طلبی این نهضت
۳۲۸	۱- تکیه بر تقدم تحولات فرهنگی بر تحولات اجتماعی و سیاسی
	۲- تلفیق ارزش‌های اخلاقی و معنویت دینی با تجدد، عدالت اجتماعی، آزادی، دموکراسی و رهایی از هر نوع ماتریالیسم و ماده‌گرایی
۳۲۸	۳- تقویت و رشد علمی جامعه
۳۳۰	۴- خرافه‌زدایی از ساحت دین و نقد همزمان سنت و جوهی از جهان جدید غربی
۳۳۱	۵- تکیه بر ملیت و هویت ایرانی و مبارزه با هر نوع استعمار و استیلای خارجی
۳۳۲	فصل چهارم: آثار قلمی و فکری-آموزشی خداپرستان
۳۳۳	فصل پنجم: جاما - دکتر کاظم سامی و دکتر نظام الدین قهاری
۳۳۷	فصل ششم: جنبش مسلمانان مبارز و دکتر حبیب‌الله پیمان
۳۳۷	الف. زندگی‌نامه حبیب‌الله پیمان
۳۴۳	ب. آثار پیمان
۳۴۵	ج. اصول فکری پیمان

۳۴۵	یکم. تأکید بر مواضع ضد طبقاتی با محوریت رهایی توده‌ها از هر نوع ستم و تبعیض.....
۳۴۶	دوم. دین‌مداری حول توحید و خداپرستی، اخلاق و عدالت.....
۳۴۶	سوم. خرافه‌زدایی از ساحت دین.....
۳۴۶	چهارم. مقاومت در برابر استبداد دینی حاکم و آموزه‌های سنتی حوزوی.....
۳۴۷	پنجم. فعالیت سیاسی تشکیلاتی و جمعی.....
۳۴۷	ششم. حفظ استقلال و هویت ملی و مخالفت با هر نوع دخالت خارجی.....
۳۴۷	هفتم. نقد و نقادی نحله نواندیشی دینی چند دهه اخیر ایران.....
۳۴۸	د. نقدها.....
۳۴۸	منابع.....

بخش بیست و سوم - کانون نشر حقایق اسلامی مشهد و شریعتی‌ها

۳۴۹	درآمد.....
۳۵۰	فصل اول: تاریخچه کانون نشر حقایق اسلامی مشهد.....
۳۵۴	فصل دوم: معرفی اجمالی دو شخصیت اثرگذار کانون.....
۳۵۹	فصل سوم: علی شریعتی و اندیشه‌هایش.....
۳۵۹	الف. زندگی نامه.....
۳۶۵	ب. آموزگاران اثرگذار بر شریعتی.....
۳۶۶	ج. آثار.....
۳۷۰	د. آموزه‌ها و اندیشه‌ها.....
۳۷۰	۱- بازسازی پدیدارشناسانه و تفسیری-تأویلی متون، تاریخ و شخصیت‌های اسلامی آغازین.....
۳۷۱	۲- تأکید بر کلیدواژه «هجرت».....
۳۷۲	۳- پیکرسازی ایدئولوژیک.....
۳۷۳	۴- تقدم ایدئولوژی بر فرهنگ.....
۳۷۴	۵- فهم و تفسیر اسلام بر اساس آخرین دستاوردهای فکری و فلسفی مدرن.....
۳۷۵	۶- بازیابی هویت ملی.....
۳۷۶	۷- سوسیالیسم اسلامی.....
۳۷۸	۸- نقد همزمان سنت و مدرنیته و تلاش برای بدیل‌سازی.....
۳۸۰	۹- پیشنهاد «عرفان، برابری و آزادی».....
۳۸۰	۱۰- توجه به جنسیت و رهایی زنان.....
۳۸۲	۱۱- برنهاده مذهب علیه مذهب.....
۳۸۳	۱۲- سازگاری تسنن نبوی و تشیع علوی.....
۳۸۴	۱۳- پیشنهادهای تازه در روش شناخت اسلام.....
۳۸۵	۱۴- تقدم انسان و آگاهی او بر هر چیز دیگر.....
۳۸۶	ه. نقدها.....
۳۹۵	و. اثرگذاری اجتماعی شریعتی.....

بخش بیست و چهارم - احمد مفتی زاده و جماعت دعوت و اصلاح

درآمد.....	۴۰۲
فصل اول: زندگی نامه	۴۰۳
فصل دوم: آثار	۴۰۶
فصل سوم: اصول و مبانی اصلاح طلبی مفتی زاده	۴۰۷
۱- احیای اسلام اجتماعی و سیاسی	۴۰۷
۲- حکومت اسلامی	۴۰۷
۳- تأکید بنیادین روی اصل شورا	۴۰۹
۴- تمایز اساسی بین دین و مذهب	۴۱۰
۵- برابری طلبی	۴۱۲
۶- تکیه بر عنصر اجتهاد	۴۱۲
۷- ایران گرایی	۴۱۳
تکمله. معرفی اجمالی جماعت دعوت و اصلاح	۴۱۴

بخش بیست و پنجم - محمدرضا حکیمی

در آمد.....	۴۱۹
فصل اول: زندگی نامه حکیمی	۴۲۰
فصل دوم: فهرست آثار	۴۲۱
فصل سوم: اثرگذاری های فرهنگی حکیمی	۴۲۳
۱- گرایش رادیکال شیعی انقلابی	۴۲۳
۲- گرایش به مبارزه با ظلم و ظالم و حمایت از فرودستان و محرومان	۴۲۳
۳- تتبع گسترده در متون کهن اسلامی - شیعی	۴۲۶
۴- کتاب شناسی	۴۲۷
۵- ادبیات نیرومند و اثرگذار	۴۲۸
۱. تبلیغ اسلام شیعی انقلابی با ادبیات پارسی و نافذ.....	۴۲۹
۲. معرفی چهره های برجسته شیعی معاصر با گرایشات کم و بیش نوگرایانه	۴۳۱
۳. نقد اندیشه ها و آداب و سنن مسلمانی و برخی رویکردهای عالمان دین	۴۳۲
۴. تلاش برای تحقق پروژه تفکیک	۴۳۳
تکمله (ماجرای وصیت نامه شریعتی به حکیمی در باره آثارش)	۴۳۴
منابع	۴۳۸

بخش بیست و ششم - سید ابوالحسن بنی صدر

درآمد.....	۴۳۹
------------	-----

۴۴۰	فصل اول: زندگی نامه
۴۴۱	فصل دوم: فهرست آثار
۴۴۳	فصل سوم: اثرگذاری فکری و اجتماعی بنی صدر
۴۴۷	فصل چهارم: محورهای فکری بنی صدر
۴۴۷	۱- توحید
۴۴۹	۲- عدالت اجتماعی
۴۴۹	۳- نقد همزمان شناخت شناسی سنتی و مدرن مارکسی
۴۵۰	۴- طرح «حق» در تقابل با «قدرت»
۴۵۱	۵- ملت‌گرایی حول اندیشه‌ی ایرانی با نماد مصدق

بخش بیست هفتم - نهضت آزادی ایران (جنبش نوین اسلامی)

۴۵۴	درآمد
۴۵۵	فصل اول: تاریخچه نهضت آزادی و چرایی تأسیس آن
۴۵۸	فصل دوم: اندیشه‌ها و ایدئولوژی نهضت آزادی
۴۶۰	فصل سوم: ادوار فعالیت‌های نهضت آزادی
۴۶۲	فصل چهارم: شخصیت‌های فکری اثرگذار در نهضت آزادی
۴۶۲	۱- یدالله سجایی (۱۲۸۴-۱۳۸۱)
۴۶۳	۲- ابراهیم یزدی (۱۳۱۰-۱۳۹۶)
۴۶۴	۳- عبدالعلی بازرگان (۱۳۲۲)
۴۶۵	۴- سید علی اصغر غروی (۱۳۲۵)
۴۶۵	۵- مصطفی چمران (۱۳۱۱-۱۳۶۰)
۴۶۶	۶- احمد صدر حاج سیدجوادی (۱۲۹۶-۱۳۹۲)

بخش بیست و هشتم - سازمان مجاهدین خلق ایران

۴۶۸	درآمد
۴۶۹	فصل اول: تاریخچه‌ی سازمان مجاهدین
۴۷۱	فصل دوم: آثار فکری مهم سازمان
۴۷۲	۱ - راه انبیاء راه بشر
۴۷۳	۲ - شناخت
۴۷۳	۳ - تکامل
۴۷۳	۴ - امام حسین یا راه حسین (سیمای یک مسلمان)
۴۷۴	فصل سوم: تأثیرات فکری و سیاسی مجاهدین خلق
۴۷۷	فصل چهارم: نقدهای مطرح شده بر اندیشه و عمل مجاهدین
۴۷۹	منابع

بخش بیست و نهم - نگاهی به تحولات اصلاحی در حوزه علمیه قم و نمایندگان

درآمد.....	۴۸۱
الف. تحولات اصلاحی و مصادیق اصلاحات حوزوی.....	۴۸۲
۱- اصلاحات در متون درسی.....	۴۸۳
۲- استفاده از زبان خارجی و یا آشنایی با برخی علوم جدید.....	۴۸۴
۳- استفاده از مطبوعات به مثابه نهاد تبلیغی جدید.....	۴۸۷
۴- تقریب مذهبی.....	۴۹۰
۵- تمرکز مرجعیت و پیشنهاد تشکیل شورای فتوا.....	۴۹۱
ب. شخصیت‌های روحانی تأثیرگذار در قلمرو اصلاحات دینی حوزوی.....	۴۹۳
۱- سید محمدحسین طباطبایی تبریزی (۱۲۸۱-۱۳۶۰ خورشیدی).....	۴۹۴
۲- مرتضی مطهری (۱۲۹۸-۱۳۵۸ خورشیدی).....	۵۰۱
۳- محمدتقی جعفری تبریزی (۱۳۰۴-۱۳۷۷).....	۵۱۴
۴- علی تهرانی (۱۳۰۵-۱۴۰۱).....	۵۱۷
۵- علی گلزاده غفوری (۱۳۰۲-۱۳۸۸).....	۵۲۰
۶- سیدمحمد حسینی بهشتی (۱۳۰۷-۱۳۶۰).....	۵۲۲
۷- محمد مفتاح (۱۳۰۷-۱۳۵۸).....	۵۲۴
۸- محمدجواد حجتی کرمانی (۱۳۱۱-).....	۵۲۵
۹- سید عبدالکریم هاشمی‌نژاد (۱۳۱۱-۱۳۶۰).....	۵۲۶
۱۰- محمدجواد باهنر (۱۳۱۲-۱۳۶۰).....	۵۲۷
۱۱- سید عبدالرضا حجازی (۱۳۱۲-۱۳۶۲).....	۵۲۸
۱۲- اکبر هاشمی رفسنجانی (۱۳۱۳-۱۳۹۵).....	۵۲۹
۱۳- محمد مجتهد شبستری (۱۳۱۵-).....	۵۳۰
۱۴- علی حجتی کرمانی (۱۳۱۶-۱۳۷۹).....	۵۳۱
۱۵- سید هادی خسروشاهی (۱۳۱۷-۱۳۹۸).....	۵۳۳
۱۶- سید علی حسینی خامنه‌ای (۱۳۱۸-).....	۵۳۴
تکمله.....	۵۳۷